

Länsimaisen filosofian ensimmäinen kokonainen lause, joka on säilynyt meille asti, kuulostaa yhtäkaaa oudolta ja tutulta. Lauseessa näyttäytyy oikeudenmukaisuutta vaativa, alati loukattu luonto, joka ei hyväksy sitä, että oliot ovat eriytyneet siitä ja alkaneet elää erillisyyden elämää. Lause on kuin uhkaus: luonto tulee ottamaan omansa ja lopettamaan kerran erillisyyden.

Varhaisista kreikkalaisista filosofeista Anaksimandroselle kuuluu kunnia jättää meille tämä lause. Tämä fragmentti (B1) kuuluu:

“<...> εἰς ὧν δε ἡ γενεσις ἐστι τοις οὐσι καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὸ χρεῶν διδοῦναι γὰρ αὐτὰ δίκην καὶ τισὶν ἀλλήλοισι τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν”,

ja loistava kreikkalaisen filosofian tuntija, innoittunut Friedrich Nietzsche kiinnitti ensimmäisenä huomiomme tähän lauseeseen, kun hän käänsi sen kuulostamaan seuraavalta:

“Woher die Dinge ihre Entstehung haben, dahin müssen sie auch zu Grunde gehen, nach der Notwendigkeit; denn sie müssen Buße zahlen und für ihre Ungechtigkeiten gerichtet werden, gemäß der Ordnung der Zeit.”²

“Mistä oliot syntyvät, sinne niiden on jälleen tuhouduttava välttämättömyyden mukaan, sillä niiden on maksettava sakko ja jouduttava oikeuteen väärydestään ajan järjestyksen mukaan.”

Dramaattinen, ällistytävä ote Luonnolla, joka muuten oli vain hiljaa olemassa! Lause myös puhuu järjestyksestä, joka on voimakkaampi kuin muiden varhaiskreikkalaisten esille ottamat: sovittavasta järjestyksestä, joka toteutuu ajan välttämättömyyden mukaan.

Missä lause puhuu?

Eurooppalaiseen ajattelutapaan on kuulunut olennaisesti, että Luonto ajatellaan järjestyneeksi. Järjestys voi tarkoittaa lainalaisuutta, kuten nykyisessä tieteellisessä ajattelussa, tai se voi tarkoittaa yksinkertaisesti, että Luonnolla on järjestys, josta ainakin osaksi voimme olla tietoisia ja jota voimme artikuloida jollakin kohdallisella tavalla. Tämä ajatustapa ei tietenkään ole itsestäänselvä,

vaikka kaikki kansat näyttävät taipuneen vastaavanlaisiin ajatuksiin; aiemmin esimerkiksi myyttisiä ja uskonnollisia luonnonselityksiä on tavattu pitää tämänlaisen järjestyneisyysajatuksen ilmauksina. Koska tämä ajatus on nimenomaan eurooppalaisessa filosofiassa tuottanut ekspansiivisen ja aggressiivisen tekniikan, joka on ratkaisevasti vaikuttanut luontoon, on erityisen aiheellista tarkastella, kuinka kirjoitetun historian alussa ajatus järjestyksestä ja sen tehtävistä on haahmotettu.

Vaikka varhainen kreikkalainen ajatusmaailma on melko hyvin dokumentoitu ja moneen kertaan tulkittu, monessa eri tasossa uudelleen luettu ja toistan tarkempia kriittisiä apparaatteja käyttäen asetettu jälleen-tutkittavaksi, filosofeja on jäänyt kaiheartamaan kysymys, mitä loppujen lopuksi eräät ratkaiseviltä tuntuvat dokumentit tarkoittavat: mikä on niiden mieli, missä merkitysyhteydessä ne on lausuttu ja missä on

se todellisuus, jota ne pyrkivät artikuloimaan. Olemme perinteisesti pitäytyneet tulkinnoissa, jotka nojaavat Platonin tai vielä suuremmassa määrin Aristoteleen käsityksiin, mutta samalla olemme kiusallisen tietoisia siitä, että nämä molemmat suurmiehet elivät kokonaan toisenlaisessa kulttuurissa kuin esimerkiksi Anaksimandros, Herakleitos, Parmenides ja Filolaos.⁴ Lukuisat filosofiset käsitteet saavat vain myöhempien aikojen merkityksiä, jotka saattavat olla oikeitakin, mutta mitä suurimmalla todennäköisyydellä ovat vääriä.⁵

Tekstien lukeminen on jo vaikeaa, mutta lähes käsittämättömyyteen asti fragmentoitunut teksti — jollaisia kaikki varhaiset filosofiset tekstit ovat — tekee jopa lukijan ennakoasennoitumisen vaikeaksi. Tärkeämmäksi tuleekin *merkitysyhteyden* konstruointi, jotta olisi edes jokin konteksti, jonne tekstin voi kuvitella kuuluvan. Merkitysyhteyden konstruimisessa voi onnistua hyvin tai epäonnistua pahasti, mutta ilman sellaista ei tekstistä saa irti mitään muuta kuin myöhempiä käsityksiä.

Tämä kaikki koskee ymmärrettävästi myös niitä ajatuksia, joita esitettiin Luonnosta 17. olympiadista lähtien aina sofistien esillemarsiin asti. Varhaista filosofiaa on luonnehdittu

Anaksimandros ja Luonnon järjestyksen loukkaaminen

Juha Varto

“luonnonfilosofiaksi” ja vaikka tämä luonnehdinta on useaan kertaan asiallisesti todettu epäsatuttavaksi⁶, se kuitenkin tuo, ainakin historiallisesti, tärkeäksi tarkastella erikseen juuri käsityksiä Luonnosta sekä niitä käsitteitä, joita tässä yhteydessä on käytetty. Näyttäähän nimittäin itsestään selvältä, että ajatus luonnonjärjestyksestä, Luonnosta, luonnollisesta ja ihmisen tavasta ymmärtää nämä on asetettu juuri noina ensimmäisinä filosofisina vuosisatoina ja niissä tulevat esille sellaiset historialliset alkuoletukset, jotka ovat myöhemmin myös ohjanneet uutta kysymyksenasettelua.

Kosmologinen katastrofi

Kaikki tietävät, että kreikkalainen maailman-synty lähtee Kaaoksesta. Hesiodos kuvaa tämän maineikkaan hyvin teogoniassaan. Kaaoksen käsitteen kohdalla on tapana todeta, että kyse ei ole termodynamiikan tarkoituksesta kaaoksesta, vaikka meille on perimmäisesti epäselvää, mitä kaaos tarkoittaa siinäkin yhteydessä. Joka tapauksessa kreikkalainen Kaaos (Χαος) on Luonnon alkutila, jossa kaikki, mitä on, on yhä yhdessä, sidottuna toisiinsa (αρμυνία) ja siten tasapainossa. Varsinainen maailman synty ja kehittyminen alkaa Eroksen (Ερος) toimista, tämä kun panee alulle eriytymisen: kaikki, mitä on, on yhä sitä, mitä se on, mutta ei enää yhteen liittyneenä (αρμυνικός) vaan eriytyneenä, osoittaen rajat (πειρατα), jonakin vailla selvää suhdetta kokonaisuuteensa.

Kosmologinen katastrofi on siinä, että kaootinen järjestys ei enää päde eikä uudelle järjestykselle ole selvää hahmoa.

Kun maailma on alkanut eriytymisensä, eroottinen vaikuttaa jatkuvasti ja eriytyminen näyttää loppumattomalta. Tämä tuottaa selviä ajattelullisia vaikeuksia, koska Kaaokseen kuuluva järjestys on nyt korvattava uudella, jonka senkin on oltava järjestys, mutta erilainen kuin Kaaoksessa, koska tästä uudesta puuttuu luonnollinen yhteensitovuus (αρμυνία).

Maailman syntyä koskevaan kosmologiseen periaatteeseen kuuluu myös, että Kaaoksen eriytyminen on syklistä ja Luonto palautuu alkutilaansa alkaakseen jälleen uudelleen eriytyminen. Sykli itsessään osoittaa ylintä järjestystä; kreikkalaisten filosofien kohdalla onkin yllättävä yksimielisyys mailman syklistä perusluonteesta ja tämän käsityksen jyräsi alleen vasta eräs roomalaisajan triviaaliuskonto, joka halusi myös Luonnolle inhimillisen mitan, ainutkertaisen alun ja ainut-

kertaisen lopun. Syklisyys ei kuitenkaan ole mikään yleismitta tai yleislaki, vaan se toteutuu vain tässä suuressa mittakaavassa. Se on se yleinen välttämättömyys (αναγκη), jolle ei voi mitään ja jonka mytologisoituna persoonana esiintyy Kohtalo (Αναγκη).

Kohtalo ei kuitenkaan enää vaikuta eriytyneessä, liitosta vailla olevassa maailmassa. Tässä maailmassa on oma välttämättömyytensä, joka tulee siitä tarpeesta, joka syntyy erilleen joutuneille olioille; ne pyrkivät toisiaan lähelle, koska niillä on tarve omalle paikalleen. Tämä pyrkimys, jota ei ole syytä ymmärtää metaforana inhimillisistä aikeista, on se välttämättömyys, joka määrää Luonnon järjestyksen tässä eriytyneessä muodossa.

Anaksimandros esittää tämän alussa mainitussa fragmentissa (B1), jonka aitoperäinen⁷ osa kuuluu: “<...> κατα το χρεων διδοναι γαρ αυτα δικην και τισιν αλληλοις της αδικιας.” Tälle kohdalle on lukuisia myöhempiä käännöksiä, esikuvana Nietzschen antama ja Dielsin⁸ myöhemmin tekemä tarkennus; kaikkien käännösten ongelmana on, että ne ottavat käyttöön käsitteitä, joilla ei välttämättä ole mitään varsinaista sidettä näin varhaiseen ajatteluun ja täten ne etukäteen määrittelevät lopputuloksesta lähtien sen, minkä alkuna Anaksimandroksen lausetta voi pitää.

Lausetta voi yrittää kääntää myös muulla tavoin: on mahdollista ottaa vakavasti lauseessa esiintyvien sanojen konkreettiset merkitykset ja antaa näille ajattelun sisältö. Oma ehdotukseni on, että *ymmärrämme* fragmentin seuraavasti: “<...> [eriytymisen jälkeen syntyneen yhteenkuulumisen] *tarpeen mukaan, kulloinkin läsnäolevat* [oliot] *ottavat huomioon toisensa ja voittavat* [näin] *järjestyksen puuttumisen.*”

Tästä tulkinnasta puuttuvat velat, synnit ja takaisinmaksut, jotka yleensä on tavattu yhdistää Anaksimandroksen ajatukseen, ja näiden tilalle on tullut selvästi luonnon tilaan — läsnäolevaan todellisuuteen — viittava ajatus: kulloinenkin läsnäoleva todellisuus perustuu yhdelle periaatteelle, joka on syntynyt tarpeesta järjestykseen.

Fragmentin (B1) alku kuuluu, “α <...> αρχην <...> ειρηκε των οντων το απειρον <...>,” jossa sanotaan, että “kaiken alku on sellaisessa, jota ei ole eriytetty” (asetettu rajoihin). Tämä antaa perustaa edellä esitetulle tulkinnalle, sillä tässä on tehty selvä ero lähtökohtaan ja sen menettämiseen. Kun todellisuus on syntynyt alkutilan hajoamisesta, se pyrkii oman järjestyksensä mukaan saattamaan tilansa jälleen sellaiseksi, että kaikella eriytyneellä on suhde keskenään, jonkinlainen side (αρμυνία).

Tämä ajatus, joka hallitsee Kreikan traagista

aikakautta, on esillä myös tragedian ajatuk- sessa. Eriytyneessä todellisuudessa on koko lailla vaikeaa ymmärtää, millä tavalla mikään liittyy toiseensa — mikä on järjestys — mutta tragedia esittää, millä tavalla oliot kuitenkin vaativat tarpeen mukaan paikkansa toisiltaan. Näkijä voi nähdä kokonaisuuden järjestyksen, kuten esimerkiksi tapahtuu, kun Oidipus kysyy tietäjältä tulevaisuudestaan; tämä järjestys on välttämätön kulloistenkin läsnäolevien, siis todellisuuden tilan, mukaan ja nämä tilat liit- tyvät toisiinsa siten, ettei niiden suhteita voi muuttaa ihmisen teoilla: jo se, että Oidipus on olemassa (on eriytynyt), sitoo hänet myös seuraaviin läsnäoloihin eikä tätä sidettä voi murtaa ilman, että *koko* luonto romahtaisi.

Kaaos, fysis ja kosmos

Kreikkalaisilla oli kaksi sanaa Luonnolle, kun puhuttiin kaikkeudesta, Kaaos ja Fysis (φύσις). Jälkimmäinen tarkoittaa Kaaoksesta synty- nyttä, Eroken aiheuttamaa eriytynyttä maail- maa sellaisena kuin se itsessään on. Fysis ei muodostu olioista, vaan se on kokonaisuus, loogisesti ottaen edellytys sille, että muutakin kuin tämä kokonaisuus voi olla. Tämä on kaikkien horisonttien horisontti eikä tämä esiinny missään jonain olevana. Fysis pitää sisällään sen, mitä voi olla: oliolliset ja relatio- naaliset ovat. Tämä on se taso, jolla tragedian välttämättömyys (Αναγκη) vaikuttaa.

Nykyaikaisempaa kieltä käyttäen voisimme sanoa, että tämä on *olemisen* taso. Oleminen (είναι) on yleisin järjestystä osoittava käsite; se kuuluu kaikelle. Tämä on filosofin lähtötaso. Filolaos (B8) sanoo, että “kaiken olevan alku on yksi”, (ἡ μὲν μονὰς ὡς ἀνὰρχῆ οὐσα πάντων), ja tämä on luonnosta, ei asetuksesta (B9), (φύσει καὶ οὐ νομῶι).

Sitä luontoa, joka koskettaa suoraan ihmistä ja *jossa* ihminen on, kutsuttiin “kosmokseksi” (κόσμος). Sen muodostavat oliot ja sitä koskee järjestys, jonka tuntemiseen ihmiset pyrkivät. Tämä on olemassaolevien *olioiden* taso. Luonnon järjestys, jota ihmiset tavoittelevat, on se tapa, jolla oliot ovat suh- teessa toisiinsa. Tämän voi esittää monella eri tavalla, esimerkiksi mysteereinä tai luonnon lakeina, joista edelliset yleensä ovat ajattomia ja jälkimmäiset tulevat esille historiallisina tapahtumina, joista osa esiintyy havaittavan usein ja siten näyttäytyy säännönmukai- suutena, osan voi vain olettaa esiintyvän säännöllisesti.

Kosmos on se, mikä koskee myös ihmistä. Se sisältää olleen, olevan ja tulevan siinä määrässä kuin nämä voidaan nähdä nyky-

hetkessä.¹⁰ Järjestyksen etsimisen kannalta *kosmos* on ainut konteksti: tässä on läsnä se, minkä kanssa ihminen joutuu tekemisiin, siis läsnäoleva (τα παρῶντα). Kun mysteereissä tai laeissa pyritään konstruoimaan järjestystä ja tapoja ylläpitää tämä tai olla loukkaamatta tätä, lähtökohtana on läsnäoleva, jonka tunte- minen ymmärrettiin samana kuin tiede.

Tästä tuntemisesta käytettiin filosofian yhteydessä nimeä “historia” (ιστοριη), koska kyseessä oli se, mikä tulee esille läsnä- olevan kulloisinakin peräkkäisinä tiloina, joista yhdestä, irrallisesta tilasta ei voi päätellä mitään, mutta joista monet yhdessä asettavat näkyville järjestyksen.

Tällaista viisautta Anaksimandroksen lause käsitykseni mukaan edustaa. Anaksimand- roksen lausehan sisältää Simplikioksen todis- tuksen mukaan myös loppuosan *κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν*, ”ajan asettaman järjestyksen mukaan”.

Liitettynä edellä esitettyyn tulkintaan tämä korostaisi järjestyksen syntymistä juuri histo- riallisesti ilmitulevana.

Luonnon järjestys

Kokonaisuuden järjestys ja sen esittämä vaatimus tulee määrääväksi myös luonnon kohdalla silloin, kun on kyse luonnosta ihmi- sen mittakaavassa ja siis ihmisen suhteesta luontoon. Tässä on selvä käsitteellinen ongel- ma: kuinka pitää erillään ja saada yhteen kaksi eri näkökulmaa, ihmisen asema luon- nossa sen osana ja ihmisen suhde luontoon jonain sen ulkopuolisena.

Orfilaisissa fragmenteissa esitetään ykskan- taan, että ihminen on luonnon osa (B14) ja ihmistä koskee se, mikä koskee luontoa. Tämä on melko ongelmaton lähtökohta. Orfi- laiset ottivat huomioon myös, että ihminen on eräällä tavalla eksynyt, koska ihmisen toimet näyttävät edellyttävän, että hän toimii ikään- kuin hän ei olisi luontoa vaan jotain sen ulko- puolelle joutunutta tai ulkopuolelle asettu- nutta.

Tämän eksymisen syynä olivat ihmisten tavat (νομῶι), jotka olivat syntyneet sääntelemään ainoastaan ihmisten välisiä suhteita. Ihmisten välisiä suhteita säännellessään ne samalla vaikuttivat myös muihin suhteisiin, esimer- kiksi luontoa koskeviin, mutta tätä ei alun- perin oltu otettu huomioon. Kuitenkin juuri ihmisen asema aiheutti sen, että kaikki ihmi- sen toimet olivat synnyttämässä vaikutuksia myös muussa.

Tavat siis koskevat myös kaikkea muuta ilman, että tämä vaikutus olisi sisältynyt tavan

syntyyn tai sen ajattelemiseen. Myöhemmin esimerkiksi Alkmaion esittää (B1), että jumalat tosin voivat suoraan *nähdä* järjestyksen, mutta ihmiset pystyvät sen päättämään. Herakleitos ajattelee (B124), että moinen päättely ei johda kuin keksittyyn järjestykseen; jos huomion osaa kiinnittää läsnäolevaan, siihen, kuinka se näyttäytyy, voi saada kohdallisemman kuvan järjestyksestä.

Orfilaiset ajattelivat, että oli olemassa kahdenlaisia tapoja, joista heidän edustamansa olivat ”pyhiä tapoja” (B19), joissa ihmisten suhteiden säänteleminen tapahtui kontekstissa, jossa myös vaikutukset muuhun — siis luontoon — oli otettu huomioon. Tällaisia tapoja on ollut tapana myöhemmin kutsua ”mysteereiksi”, mikä sanankäyttö on ollut omiaan hämärtämään taustalla olevan ajatuksen.¹¹

Varhaisissa kreikkalaisissa kirjoituksissa ”mysteereihin” viittaminen — riippumatta sanasta, jota on käytetty — kieli usein, että on olemassa sellainen ihmistenvälinen tapa tai laki, joka pyrkii ottamaan huomioon luonnon välttämättömyyden, edellyttää luonnon järjestyksen ja olettaa sen koskevan myös ihmistä.

Järjestyksen loukkaaminen

Jo mysteerien käytäntö ja niiden pyrkimykset osoittavat, että järjestystä voi kuitenkin loukata; mysteerithän yleensä tulkitaan järjestyksen loukkaamisen sovittamisena. Anaksimandroksen lausetta (B1) on tavattu lukea tavalla, joka on herättänyt mielenkiinnon jonkinlaiseen luonnon koston tai sovitukseen tarpeeseen. Diels itse käänsi lauseen loppuosan kuulostamaan melko draamatilaiselta: “<...> denn sie [seiende Dinge] zahlen einander gerechte Strafe und Buße für ihre Ungerechtigkeit nach der Zeit Anordnung.”¹² Eli kutakuinkin: ”sillä ne [olevat oliot] maksavat toisilleen ajan määräämässä järjestyksessä oikeudenmukaisen rangaistuksen ja sovituksen epäoikeudenmukaisuudestaan.”

Tästä on päätelty, että pelkkä olemassaolevien olioiden eriytyminen Kaaoksesta, jota Anaksimandros kutsui ”rajaamattomaksi” (ἀπειρον), oli ”epäoikendenmukaisuus” ja olemassaolevien on sovitettava tämä palaamalla takaisin, syklisen ajatuksen mukaan, Kaaokseen. Tämä tulkinta on sitä paitsi tyydyttänyt luonnontieteellisesti virittynyttä mieltämme.

Tämä tulkinta antaa Anaksimandroksen lauseelle pelkästään kosmologisen merkityksen. Varhaiset ajattelijat ajattelivat kyllä suuresti, yleensä peräti kosmologisesti, mutta he eivät ajatelleet irrallaan kokemuksellisesta.

Heidän esittämänsä ajatukset eivät olleet idealisaatioita, joissa kokemustodellisuus olisi unohdettu niin täysin, että ajatuksilla ei olisi ollut myös selvää kokemuksellisen merkitystä. Tämä tulee selvästi ilmi niissä varhaisissa kirjoituksissa, jotka ovat säilyneet melko kokonaisina ja joissa on tarpeeksi tekstikontekstia periaatteellisempienkin tulkin-tojen tekemiselle, esimerkiksi Parmenideen ja Herakleitoksen fragmenteissa.

Jos nyt on niin, että lausetta ei voisi tulkita yksinkertaisesti vain kosmologisena kommenttina, mitä se sitten sanoo? Mikä on se, minkä suhteista Anaksimandroksen lause puhuu?

Toin jo aiemmin esille, että se puhuu järjestyksestä, mutta samalla se tuo esille myös ajatuksen, että tämä järjestys ei ole samalla tavalla välttämätön kuin Kohtalon (Ανάγκη), laajemmassa mittakaavassa toteuttama välttämättömyys. Nyt on kyse *oliotodellisuuden* järjestyksestä, jota on mahdollista loukata yksinkertaisella tavalla: oliot jättävät ottamatta huomioon toisensa ja näin estävät oliotodellisuuteen kuuluvan järjestyksen syntymisen. Koska oliotodellisuuden järjestys syntyy tarpeesta (κατα το χρεων) eikä välttämättömyydestä (ανάγκη), edellyttää järjestys, että tällainen tarve on samalla tavalla selvä kaikille olioille. Jos jokin olio ei ”ota huomioon” muita, syntyy tilanne, josta Herakleitos puhui sanoessaan sodan tai taistelun ratkaisevan; sota olioiden välillä tasaa tilannetta, pakottaa ottamaan huomioon ja saa aikaan järjestyksen.

Puhuessaan tästä Herakleitos (B80) käyttää jopa samaa kieltä kuin Anaksimandros: “<...> εἶδεναι δὲ χρῆ τον πολεμον εοντα ξυνον, και δικην εριν, και γινομενα παντα κατ εριν και χρεων.”¹³

Tätä herkkää olemassaolevien olioiden järjestystä kosmoksessa voi järkyttää myös tietoisesti. Varhaiset kreikkalaiset olivat jo hyvin selvillä tästä ihmiselle suodusta merkillisestä kyvystä pelkän ajatustoiminnan avulla päätyä toimimaan siten, että olemassaolevien järjestys kokonaan katoaa. Homeros kertoi tällaisesta Iliassa ja vaikka rhapsodos antoi paljon sijaa jumalten juonitteluille, hän ei jättänyt epäselväksi, että ihmisten aikeellinen pyrkimys esti olioiden järjestystä mitä tehokkaimmin.

Tällaisen järjestyksen oletettiin joskus oleen; esimerkiksi Orfeuksen fragmenteissa sanotaan (B1), että järjestys päättyi kuudennen sukupolven kohdalla. Tämän jälkeen olemassaolevien olioiden maailmasta tuli taistelulentä. Tämän jälkeen ilmeisesti myös tuli välttämättömäksi ryhtyä etsimään ratkaisua siihen, kuinka järjestys jälleen olisi

<p>mahdollista saada aikaan. Kuten Kreikan filosofian historiasta tunnemme, pääasiallinen tapa oli turvata logokseen, yritykseen kerätä erilleen joutuneet jälleen yhteen. Koska ihminen ei ole demiurgi, tämä ei voinut toteutua muulla tavalla kuin ajatuksessa ja tämän ilmauksessa, puheessa, josta tulikin tärkein eurooppalainen väline järjestyksen ja tasapainon etsimisessä.</p> <p>Oliotodellisuus eli luonto tavanomaisessa merkityksessä ei kuitenkaan voita mitään tässä puheessa, jollei tuloksena ole samalla, että ihminen alkaa ottaa huomioon asemansa</p>	<p>olioiden todellisuudessa ja antaa tilaa muille sen välttämättömyyden mukaan, joka kosmokseen kuuluu. Myöhemmässä kreikkalaisessa filosofiassa, erityisesti Platonilla, tämä ihmiseen kuuluva mahdollisuus <i>ajatella</i> järjestystä, löytää se ideaalisena ideoiden kautta ja toimia tämän mukaan toi ratkaisun Anaksimandroksen lauseen synnyttämään kysymykseen. Molemmat, sekä kysymys että vastaus, osoittavat, että eettinen on tällä tavoin ensimmäistä filosofiaa, ihmisen ontisesta asemasta muiden olioiden joukossa syntyvää välttämättömyyttä.</p>
<p>Viitteet</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kaikki viittaukset fragmentteihin viittaavat kokoelmaan Diels-Kranz, <i>Fragmente der Vorsokratiker</i>. 2. Nietzsche, <i>Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen: Anaximander</i>. 3. Käytän isoa alkukirjainta puhuessani yhdestä ja ainoasta luonnosta, jonka erisnimenä tämä sana esiintyy. Muussa merkityksessä, yleisnimenä tai luonnonsuojelijoiden luonnosta puhuessani, käytän yleisnimeä "luonto" pienellä alkukirjaimella. 4. Aristoteleen rekonstruktioit varhaisesta joonialaisesta filosofiasta saavat oikean mittakaavan, jos ajattelemme, että itse joutuisimme rekonstruoimaan Descartesin filosofian kuulopuheiden, Hegelin tulkintojen ja Russellin yleisen historian oppikirjan avulla. Lopputulos olisi tyhjää parempi ja sitä paitsi osoittaisi myöhemmin tuleville, että rekonstruktioimisen arvoista saattaa jostain löytyä. 5. Jos ajattelemme filosofisten termien historiaa kirjoitetun ja hyvin dokumentoidun filosofian historian aikana, näemme, että kukaan ei ole kunnioittanut aiempien käsitteiden merkityksiä ottaessaan käyttöönsä jonkin vanhan termin; esimerkkinä voisi olla vaikkapa termi "idea". Suullisessa perinteessä asia on ilmeisesti vieläkin enemmän kiinni sattumasta. Aristoteleen tapa runnoa itseään edeltävä filosofia omaan ajatteluunsa on mainio esimerkki: se on hyvää filosofiaa mutta surkea lähde varhaisemman filosofian tutkimiselle. 6. Katso tästä Varto, Herakleitoksen silta, s. 11-25. 7. Burnet, <i>Die Anfänge der griechischen Philosophie</i>, s. 43 nootti 4. Ks. vertailu tästä fragmentista, Diels, <i>Doxographi graeci</i>, 133. 8. Katso Diels-Kranz I, 89. Yleensä käännökset ovat tämän mukaellmia. 9. Tarkoitin tällä, että muissa fragmenteissa esille tulevissa Luontoa koskevissa lausumissa ei esiinny sellaisia välttämättömiä suhteita, jotka oikeuttaisivat platoniset tai 	<ol style="list-style-type: none"> 10. Eräs näkijän tunnusmerkki onkin, että hän pystyy näkemään omassa hetkessään olevan eri tilat, jotka tietenkin kosmoksen sisällä ovat kaikki olemassa ja todellisesti läsnäolevia, mikäli järjestystä on. Selittäessään <i>eonta</i>-käsitettä Heidegger viittaa Iliaan alkuun, jossa Akilleus vaatii Kalkhastalukemaan ennusmerkit. Homeros kuvaa näkijän kykyä lauseella "ὅς ἤδη τα τεύοντα τα τεύσσομενα προτεύοντα", josta näkyy, että näkeminen on tapahtumisen näkemistä, ei yksittäisten olevien näkemistä. Ιστοριή kuvaa edelleenkin, nykykäytössäkin, tällaista tietämistä. Katso Heidegger, <i>Der Spruch der Anaximander. Holzwege</i>, 317-368; tämä kohta s. 341. 11. Vastaavasti esimerkiksi Musaios (A2) ja Ferekydes Syroksesta (B2) puhuvat tällaisista tavoista. 12. Diels-Kranz I, 89. 13. Tässäkin on kyse järjestyksestä, jolle ei ole demonista Ananken merkitystä vaan toimivan järjestyksen sisältö: että toinen jättää tilaa toiselle tarpeen mukaan. Katso Klaus Held, <i>Heraklit, Parmenides und der Anfang von Philosophie und Wissenschaft</i>, 290. <p>Kirjallisuus</p> <p>Burnet, J., <i>Die Anfänge der griechischen Philosophie</i>. Übersetzt von Schenkl. Leipzig, Berlin² 1913.</p> <p>Diels, <i>Doxographi graeci</i>. de Gruyter, Berlin 1965.</p> <p>Diels-Kranz, <i>Fragmente der Vorsokratiker. I-III</i>. Zürich: Weidmann 1974¹⁷.</p> <p>Heidegger, M., <i>Holzwege</i>. Klostermann, Frankfurt 1980.</p> <p>Held, Klaus, <i>Parmenides, Heraklit und der Anfang von Philosophie und Wissenschaft</i>. de Gruyter, Berlin 1980.</p>